

формування комунікативної компетентності особистості є основною метою мовного навчання.

У статті порушується актуальне питання сучасної освіти – комунікація людини в суспільстві. З'ясовуються питання “комунікативна компетенція”, “комунікативна компетентність”, суть та ознаки мовної і комунікативної компетентності.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бацевич Ф. Основи комунікативної лінгвістики: Підручник. – К.: Видавничий центр “Академія”, 2004. – 344с.
2. Булгакова В. Адаптувати людину до життя. До питання про співвідношення понять “комунікативна компетентність” та “комунікативна компетенція” // Іноземні мови в навчальних закладах. – 2005. – №6 (16). – С.82-86.
3. Вольфовська Т. Комунікативна компетентність молоді як одна із передумов досягнення життєвої мети // Шлях освіти. – 2001. – №3. – С.13-16
4. Вятутнев М.Н. Коммуникативная направленность обучения русскому языку в зарубежных школах // Русский язык за рубежом. – 1977. – №6. – С.38-45.
5. Гумбольдт фон Вільгельм. Избранные труды по языкознанию: Пер. с нем. /Под ред. Г.Ремишвилли. – М.: Прогресс, 1984.
6. Життєва компетентність особистості // Науково-метод. Посібник / За ред. Л.В.Сохонь та ін. – К.: Богдана, 2003. – 530с
7. Сібіль О Компетентність випускника школи // Завуч. – 2004. – №8(194). – С.11–12.
8. Ulrich W. Grundbegriffe des Deutschunterrichts. – Klel. – 1979. – p.1724.
9. Хаймс Д. Этнография речи // Новое в лингвистике. Вып. VII. – М., 1975.
10. Chomsky N. Aspects of the Theory of Syntax. – Cambridge. – The M.T.T. Press. 1967.
11. Хомский Н. Язык и мышление. – М., 1972.
12. Шумарова А.Н. Мовна компетенція особистості в ситуації білінгвізму. – К., 2000.

УДК 371.485

Назаренко Л.М.

РЕФЕРЕНТНА ГРУПА ТА ЇЇ МІСЦЕ В ЖИТТІ ПІДЛІТКА

Стаття присвячена проблемам, які пов'язані з механізмом впливу референтної групи на характер соціальної поведінки особистості в підлітковому віці. Розкрито сутність таких понять: “референтна група”, “лідерство”, “соціальні ролі”. Проаналізовано наукові праці відомих вітчизняних і закордонних авторів, досліджено деякі напрямки життєдіяльності референтних груп, а саме: а) умови і причини їх формування; б) процес лідерства і виконання інших ролей членами групи; в) процес вироблення групових рішень, ефективність групової діяльності.

The article is devoted to the problems connected with the mechanism of influence of referent group on the social behavior of a personality of a teenager. The meanings of such notions as “referent group”, “leadership”, “social roles” are explained. The works of famous Ukrainian and foreign authors are analyzed. Some directions of life activity of referent groups are investigated, exactly: a) The conditions and the reasons of it's formation; b) The process of leadership and the fulfilment of other roles by the members of the group; c) The process of working out of the group decisions, the effectiveness of the group activity.

Актуальність теми. Спілкування та взаємодія людей відбувається в різноманітних формуваннях і об'єднаннях, які в соціальній психології визначаються як групи. Група – це відносно стала спільність, становище якої в суспільстві зумовлене рівнем життєдіяльності її членів [4]. Сукупність внутрішніх умов, які створюють в процесі розвитку групи моральну атмосферу, де виявляється властиве для членів групи ставлення до загальної справи та один

до одного, визначає соціально-психологічний клімат: позитивний (здоровий, комфортний) сприяє формуванню почуття задоволеності членів групи від участі в спільній діяльності. У свою чергу почуття незадоволеності супроводжується, як правило, зростанням у більшості з індивідів потягу до референтних, тобто привабливих формувань, що може призвести до дезінтеграції групи, тобто до її роз'єднання. Залежно від змісту життєдіяльності чи існуючої проблеми особистість звертається до різноманітних референтних груп, норми яких можуть взаємопідсилюватися або вступати в протиріччя, що неминуче призведе до внутрішньо особистісного конфлікту (“я не такий, як усі”).

Вивченням процесів, що відбуваються в житті референтної групи займалися Р.Алберти, В.Г.Баженов, І.П.Іванов, М.Емонс, А.С.Крикунов, А.М.Лутошкін, А.С.Макаренко, А.В.Мудрик, І.О.Трухін, О.Т.Шпак, А.С.Чернишов, Г.Хаймен, Д.Смелзер, М.Шериф, Г.Келі. В їх наукових працях зазначено вплив референтної групи на формування соціального статусу особистості; виділено її функції: порівняльну та нормативну; доведено необхідність у житті індивіду як еталону для порівняння своєї поведінки з нею, або для нормативної оцінки його [7]. Але ряд питань, пов'язаних з механізмом впливу референтної групи на характер соціальної поведінки особистості потребують спеціального дослідження.

Метою статті є розглянути окремі напрямки розв'язання проблематики референтних груп, а саме: а) умови та причини їх формування; б) процес лідерства та виконання інших ролей членами групи; в) процес прийняття групових рішень та ефективність групової діяльності.

Відкриття самого феномену “референтної групи” належить американському дослідникові Г. Хаймену. В експериментах вченого було показано, що частина членів деяких малих груп (у даному випадку це було студентське середовище) розділяє норми поведінки, прийняті зовсім не в цій групі, а в якійсь іншій, на яку вони орієнтуються. Відтак, “Референтна група – переклад з латині *refere*, співвідношу – еталонна група співвідносин, що представлена в свідомості індивіда як група людей, норми та цінності якої виступають для нього еталоном, зразком” [10: 555]. Для особистості така група може виступати як джерело її установок, норм, цінностей (нормативні групи: я хочу бути, як вони) або як стандарт для самооцінки (компаративні групи: я обираю по собі). Вона може співпадати або не співпадати з групою, до якої належить власне індивід. Тому розрізняються реальні та уявні, позитивні та негативні референтні групи [8]. Як правило, у індивіда водночас може бути їх декілька.

Важливим аспектом процесу формування групи є феномен конформізму (приспосовування). Конформна поведінка означає психологічну характеристику позиції підлітка стосовно позиції групи, прийняття або неприйняття ним певного стандарту, думки, міру підпорядкування його груповому тиску [3]. У будь-якій ситуації кожному члену групи доводиться часто приймати рішення під тиском зовнішніх умов та обставин всупереч власним переконанням. Підпорядкування груповим нормам виступає у відкритій формі (примусово) або закритій формі, тобто завуальовано (вплив традицій). Так, наприклад, при опитуванні учнів 7 класів у період комплектації гуртків за інтересами (127 респондентів) було з'ясовано, що 36 із них прийняли рішення за порадою батьків, 41 за рекомендацією класного керівника або вчителя, друзів, 21 аргументували вибір тим, що тим чи іншим видом діяльності в шкільні роки займалися батьки або брат, сестра, і тільки 14 зробили вибір самостійно, на рішення решти підлітків вплинули інші причини. На відміну від них старші підлітки, учні 10 класів (115 респондентів) в основному керуються власними уподобаннями та пріоритетами: 76 – самостійний вибір, 28 – порада батьків, 11 – під впливом існуючих традицій в сімейному колі або дружньому оточенні. Як бачимо, у молодших підлітків конформність виявляється у схильності уникати самостійних рішень та в пасивній, пристосовницькій орієнтації на сприймання готових оцінок, суджень, що є ознакою недостатньо сформованої готовності взаємодіяти з соціальним мікросередовищем.

Іншою стороною процесу утворення малої групи є проблема групової згуртованості, яка означає, що сформований її склад є найбільш оптимальним у діяльному значенні, коли всі або переважна більшість членів прагнуть досягти певної групової мети. Згуртованість

сприяє ефективному функціонуванню спільності, формуванню в ній сприятливого психологічного клімату, а також забезпечує стійкість групи перед деструктивною дією внутрішніх та зовнішніх умов. Залежно від того, які фактори еднають групу, можна виділити такі види згуртованості: а) морально-етичну, зумовлену спільністю мети, переконань, духовних ціннісних орієнтацій членів групи; б) ділову, яка ґрунтується на прагненні членів групи продовжувати спільну діяльність, керуючись певним принципом розподілу ролей; в) міжособистісну, опосередковану взаємною симпатією, почуттям дружби, товариськості [5]. Відносно кількості членів досвід доводить, що найбільш оптимальною за складом є референтна група з 5–12 осіб, при їх збільшенні вона або роз'єднується, або зменшується ефективність її діяльності та ступінь впливу кожного з членів на прийняття колективних рішень.

Розглядаючи причини входження підлітків в те чи інше неформальне об'єднання, доцільним є порівняти вплив на особистість колективу та референтної групи. Ми визначаємо умовність використання в практиці терміна “колектив”, яким часто називають сталу групу незалежно від стосунків її членів. Нам імпує наукове тлумачення І.О. Трухіна про те, що колектив – це “...не просто група людей, яку об'єднує суспільно корисна діяльність, а група, в якій склалися взаємовідносини відповідальної залежності, тобто кожен член групи оцінюється перш за все за його вкладом у загальну справу” [9: 227]. Як правило, суспільна оцінка класного колективу значить для підлітка більше, ніж думка вчителів чи батьків, і він звичайно дуже чуйно реагує на дружній вплив товаришів. Активно включаючи підлітків до вирішення соціально важливих задач, колектив забезпечує можливості розвитку індивідуума як особистості [1]. Але дитячий колектив сприймається підлітком лише як доцільно педагогічна форма організації його життя, виховна дія якого в цей віковий період нівелює. Тому йому на зміну приходять неофіційні, неформальні дитячі об'єднання, до яких учні вступають в пошуку неконтрольованих форм самовияву, самоствердження в середовищі ровесників або старших за віком школярів, а також як ігнорування заборон дорослих. Педагог А.Асламов дає доречну назву цьому явищу: соціально-психологічний підлітковий нігілізм [11]. Взагалі психологічна сутність об'єднання в невеликі групи полягає в тому, що, залучаючись до діяльності, підлітки можуть визначити для себе таку позицію, роль, місце, які будуть адекватні їхнім індивідуальним можливостям та нахилам. Позитивною чи негативною стане участь в неформальній діяльності залежить від виховного простору, в якому відбувається їх соціалізація. Здебільше причиною негативної участі є відчуття підлітком постійної буденності та одноманітності свого життя, бажання пересвідчитися у своєму впливі на інших, на суспільство [2]. Установка на вибір референтної групи, як зазначає Р.К. Серьожнікова, “...нерідко мотивується особистісними потребами підлітка: потреба в приналежності до певної соціальної групи, в поважанні (успіх, самоповага, статус, престиж)” [6: 71]. На здійснення власного вибору щодо участі підлітка в соціально визнаній групі чи в референтній впливає також система сформованих моральних цінностей, переконань, комплекс особистісних якостей, необхідних для забезпечення позитивного сприймання підлітка оточуючими. Даний комплекс можна умовно поділити на три групи. До першої групи відносяться якості, пов'язані з умінням та бажанням підлітка подотися іншим людям: комунікабельність (здатність легко входити в соціальні контакти); емпатійність (здатність до співчуття, проникнення в світ почуттів і емоцій іншого); рефлексивність (здатність усвідомлювати свої власні дії та стани); красномовність (здатність впливати словом). До другої групи входять характеристики, які формуються в процесі безпосередньої соціалізації як результат виховання та навчання. До них відносяться моральні цінності, психічне здоров'я, уміння долати конфліктні ситуації. До складу третьої групи слід віднести якості, які обумовлені подальшою соціалізацією індивіда, його професіональним та життєвим досвідом: впевненість в собі, інтуїція, які згодом дозволять підліткові безпомилково реагувати в різноманітних ситуаціях спілкування.

Характеризуючи динамічні процеси в малій групі, не можна обійти питань її організації та управління. Лідерство в сучасному розумінні цієї проблеми є суто

психологічною характеристикою поведінки окремих членів групи; керівництво ж переважною мірою є соціальною характеристикою відносин в групі, перш за все, з точки зору розподілу ролей управління та підпорядкування. Його необхідно розглядати як групове явище: лідер не може існувати наодинці, він завжди існує як елемент групової структури, а лідерство і є системою відносин у цій структурі. Тому особливий інтерес викликає питання про природу лідерства, першопричини його походження. У сучасній науці існують три підходи до виявлення суті цієї проблеми, розроблені американською школою соціальної психології. “Теорія рис” (або “харизматична теорія”) концентрує увагу на природних якостях лідера. Згідно цієї теорії лідером може бути людина, яка володіє, певним чином, визначеною системою необхідних рис чи характеристик, наприклад, ініціативністю, діловитістю, комунікативністю, впевненістю, ентузіазмом, популярністю, красномовністю тощо. Хибними сторонами її слід уважати відсутність обґрунтованих критеріїв оцінки найважливіших рис лідерства: як встановити, що важливіше – професіоналізм чи красномовність. Чітких і однозначних відповідей дана теорія не дає. “Ситуаційна теорія лідерства” прагне утвердити думку про те, що в основному лідерство – це продукт конкретної ситуації. На певних етапах розвитку групи, як правило, в екстремальних ситуаціях виникає гостра необхідність, актуальність авторитету чи соціального статусу окремих членів, коли на хвилі популярних ідей та палких промов з’являються так потрібні саме в цей час люди, здатні повести за собою інших. Прибічники даної теорії упевнено доводять, що лідерство рідко коли буває випадковим, це – закономірний процес, пов’язаний з особистісними характеристиками індивіда, значимістю ролі, яку він відіграє в групі і, що найголовніше, – свідомим прагненням бути в центрі, на вістрі розв’язання гострих викликів її життєдіяльності. “Синтетична теорія лідерства” є логічним породженням перших двох, таких крайніх підходів. Згідно з цією теорією лідерство розглядається як процес організації міжособистісних відносин в групі, а лідер – як суб’єкт управління цим процесом. Прийнятність даної позиції пояснюється тим, що відмінність лідера від інших членів групи проявляється тут не при наявності у нього особливих рис, а в результаті високого рівня впливу [8]. Однак, на наш погляд, класифікація лідерства не обмежується. Ми пропонуємо визначати такі типи лідерства, як: лідер-модератор (керуючий), лідер-генератор ідей, лідер-ерудит, лідер-генератор емоційного настрою, лідер-професіонал. Всі ці характеристики важливі на певному етапі діяльності як лідера, так і керівника, а саме в процесі прийняття групових рішень. Цьому явищу передують відкрите спілкування, рольова гра, групова дискусія, які можуть супроводжуватися та підсилюватися “мозковими атаками”, соціальним збудженням і навіть навіюванням, а також відповідними вправами та ігровими ситуаціями, що сприяють оволодінню підлітками навичок рефлексії, комунікації, самоаналізу поведінки; розвитку емпатії, толерантності, критичного мислення, прогнозування та проектування власного “задуму життя”, визначення особистісної “ролі” у житті групи. Слід зауважити, що при дослідженні особистості словом “роль” позначають певний аспект, частину, сторону її діяльності. Важливим є те, яким чином сама людина сприймає, усвідомлює та оцінює ту чи іншу свою роль, яке місце посідає вона в її загальному “образі”, який особистісний зміст в неї вкладається. Разом з тим особистість не може визначити себе відокремлено від системи своїх соціальних ролей; вона може зливатися, ідентифікуватися з ними або відокремлюватися; триматися від них на дистанції, навіть протиставляти себе їм. Але в усіх цих випадках при визначенні свого “Я” соціальні ролі служать для особистості своєрідним початком відліку. Виконання ролей – найважливіший компонент формування соціальних навичок підлітків, набуття ними певного досвіду шляхом залучення до соціальної практики [6]. Як показало дослідження, для підлітків найбільш складним є “програвання” ролей, що вимагають високого рівня комунікацій. Але саме такі ролі є більш вмотивовані через те, що завдяки такій “трі” підліток виробляє особисте ставлення до оточуючого середовища через характер взаємовідносин. Зрозуміло, що це ставлення є, по суті, відбиттям об’єктивно існуючих відносин між особистістю та групою, до якої вона належить і на ефективність діяльності якої вона впливає конкретно соціальною дією. З огляду на проведене

дослідження є актуальною і проблема використання впливу референтної групи на підлітків в системі виховної роботи навчального закладу. Якщо нею для даного учня є сім'я, буде доцільно впливати через сім'ю, якщо група – спортивна секція, гурток тощо, – то через конкретний мікроколектив і його керівника. У свій час педагогом А.С. Макаренком була застосована методика “паралельної дії” у вихованні, за якою вихователь міг впливати на мотивацію вихованця двома шляхами: безпосередньо на особистість та через колектив [2]. На наш погляд, при застосуванні цієї методики в сучасних педагогічних умовах, вчителю при формуванні мотивації через колектив в підлітковому віці слід обов'язково визначати референтну групу виховання індивіда, оцінка членів якої вчинків підлітка є для нього дуже важливою.

Отже, референтна група – реальна або уявна – є своєрідним мікросоціумом, на цінності та норми якого підліток орієнтується в своїй поведінці. Створюючи виховні умови соціального становлення особистості підлітка, учитель має спиратися на надзвичайно характерне для підлітка емоційно забарвлене прагнення активно брати участь у житті групи, де розвивається почуття боргу і відповідальності, прагнення до взаємодопомоги, солідарності, звичка підкоряти особисті інтереси, коли це потрібно, інтересам усіх членів колективу.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Кобзарь Б.С., Тайчинов Г.П. Личность и её становление. – К.: Молодь, 1990. – 164 с.
2. Кон И.С. В поисках себя. – М., 1984. – 143 с.
3. Основи практичної психології / В.Панок, Т.Титаренко, Н.Чепелева та ін.: Підручник. – К.: Либідь, 1999. – 536 с.
4. Психологический справочник учителя. – М.: Просвещение, 1991. – 288 с.
5. Психологопедагогические проблемы. Учебное пособие. – М., 1995. – 320 с.
6. Серьожникова Р.К., Пархоменко Н.Д., Яковицька Л.С. Основи психології і педагогіки: Навчальний посібник. – К.: Центр навчальної літератури, 2003. – 243 с.
7. Смелзер Дейл. Соціологія / Перев. с англ. – М.: Феникс, 1994. – 687 с.
8. Соціологія: Курс лекцій. Навчальний посібник для студентів вищих закладів освіти. За ред. В.М. Пічі. 2-ге видання, виправл. і доповн. – Львів: “Новий світ. 2000”, 2002. – 312 с
9. Трухін І.О., Шпак О.Т. Основи шкільного виховання: Навчальний посібник. – К.: “Центр навчальної літератури”, 2004. – 368 с.
10. Философский энциклопедический словарь / Редкол.: С.С. Аверинцев, Э.А. Араб-Оглы, Л.Ф. Ильичев и др. – 2-е изд. – М.: Сов. энциклопедия, 1989. – 815 с.
11. Хрестоматія по психології: Учеб. пособие для студентов пед. ин-тов / Сост. В.В. Мироненко; Под. ред. А.В. Петровского. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Просвещение, 1987. – 447 с.

УДК 37.03

Пустовіт Н.А.

ОЦІННІ ПАРАМЕТРИ ЕКОЛОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ШКОЛЯРІВ

У даній статті на основі аналізу та узагальнення світового та вітчизняного досвіду обґрунтовані критерії та рівні сформованості екологічної компетентності учнів загальноосвітньої школи.

In the article by analyzing and generalizing the native and foreign experience the criteria and levels of formation of the ecological competence of comprehensive schools pupils have been proved.